

Apropó: felderítetlen tételek. A szerkesztőség azt szeretné, ha ezek is felderítést nyernének. Ezért a *Könyvtári Levelező/lapban felhívással* fordult a könyvtárosokhoz a hiányok pótlása érdekében. A továbbiakban – vállalva az "átjátszóadó" szerepét – a TMT olvasóival e felhívás lényegét kívánom ismertetni:

A szerkesztőség az 1–7. kötetből kimaradt (általában egy ívet meghaladó) művek leírását még a betűrendes mutató elkészülte előtt *pótkötetben* szeretné megjelentetni. Eltekintve a tankönyvektől, amelyeknek a vonatkozó korszakra szóló bibliográfiáját az OPKM és az OSZK közösen szerkeszti, főként az alábbi műfajokban valószínűsíthető felderítendő művek:

- a) szűkebb szakterületek testületeinek hivatalos kiadványai, alapszabályai, éves jelentései, évkönyvei, tagnévsorai stb.;
- b) különösen a vidéki és szaknaptárak (kalendáriumok) egyes évfolyamai;
- c) egyes irodalmi és szakterületi sorozatok tagkötetei;
- d) bibliofil kiadványok;
- e) kisebb vidéki nyomdák általában helyi szerzőjű és helyismereti kiadványai;
- f) a hazai nemzetiségek és etnikai csoportok anyanyelvű kiadványai;
- g) az 1944. évi termés, amelyhez az OSZK előzetes jegyzéket is kiadott a könnyebb hasonlítás végett (*Balogh Éva: Az 1944. évi hazai nyomtatott könyvek jegyzéke. 1972.*)

A pótlásokat a "régis szabvány", tehát az MSZ 3424-60 megkívánta formában kérik. Minden másféle pontosítást is megköszönnek. A hiányok pótlására készült felvételeket szükség esetén megvásárolják. A kiegészítéseket *1993. november 30-ig* várják az *OSZK retrospektív bibliográfiai osztályán* (1827 Bp. Telefon: 175-6651; fax: 175-6991).

Igazgató asszonyok/urak, középvezetők és elkötelezett pályatársak, milyen szép is lenne, ha a fenti felhívás nem maradna pusztába kiáltó szó.

Irodalom

Felhívás a Magyar Könyvészet 1921–1944. hiányainak pótlására. = *Könyvtári Levelező/lap*, 4. köt. 11. sz. 1992. p. 24–25.

KERTÉSZ Gy.: Híradás a Magyar könyvészet 1921–1924 műhelyéből. = *OSZK Híradó*, 7–8. sz. 1989. p. 65–66.

K[ERTÉSZ] Gy.: Magyar könyvészet 1921–1944. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke. 4. kötet. (Természettudományok. Orvostudomány. Technika. Mezőgazdaság.) = *Könyvtári Levelező/lap*, 4. köt. 10. sz. 1992. p. 35–36.

KOMJÁTHY M.-né: A retrospektív nemzeti bibliográfia történetéhez. (Az 1921–1944 és az 1945–1960 közötti évek könyvészete.) = *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978. Bp. 1980. p. 247–275.* (Kiny. is.)

Futala Tibor

A tudományos és műszaki publikációk közzététele és hozzáférhetősége

A tudományos publikációk mai rendszere főként a folyóiratokra épül, de megvan a szerepük a jelentéseknek és a konferenciákra készülő előadásoknak is. Az ismeretek halmozódása általában kis lépésekben történik, s ezért nem mindegy, hogy az új birtokosa elég gyorsan tudja-e tudatosítani a környezetével eme elsőbbségét vagy sem. Elterjedtségben e vonatkozásban még semmi sem versenyezhet a jó referáltsági mutatójú folyóiratokkal. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni a lassan, de fokozatosan mind jobban megnyilvánuló válságtüneteket. Az utóbbi évtizedben szembetűnően lassult a tudományos folyóiratok számának növekedése. A könyvtárak megmerevedett gyarapítási kerete nem tudja követni az inflációt, a csökkenő előfizetői szám viszont újabb áremelkedési spirált vált ki. Mondhatni csoda, hogy manapság még ennyi folyóirat életképes tud maradni. Számos elemzés és még több jóslat született a tudományos kommunikáció jövőbeni változásáról, az újabbnál újabb dokumentumtípusokról avagy információhordozókról. A folyóiratok nem várt ellenálló képessége alapján ideje már komolyabb vizsgálatra vállalkozni.

A tudományos írások életfolyamata négy jelentős szereplő hozzáállásán és követelményrendszerén múlik. Ez a négy: a szerző, a kiadó, a könyvtár és a (vég)felhasználó. Mindegyiknek sajátos, markánsan elkülönülő érdekei vannak.

A szerző legfontosabb elvárása, hogy a tudományos teljesítményt igen gyakran egyedül tanúsító írása, tanulmánya a szó szoros értelmében láthatóvá váljék. Tehát ki legyen nyomtatva, méghozzá elismert, szélesebb körben nagyra értékelt, könnyen hozzáférhető orgánumban.

A kiadó legfőként arra törekszik, hogy költségei megtérüljenek. Egyre csökken az a folyóirat-kiadói kör, amely valamilyen (köz)támogatásra alapozhatja tevékenységét. A kiadó természetesen érdeklődik minden újszerű megoldás iránt, de első kérdése mégiscsak az, hogy vajon megéri-e erre vagy arra a változtatásra vállalkoznia. Ilyen szempontból elemi érdeke a piac reagálásának pontos ismerete. A kiadó másrészt a cikkekből olyan produktumot gyárt, amelynek minőségét garantálja.

A könyvtárak a jelenlegi folyóirat-termelés fő vásárlói, s minthogy működésük főként arra irányul,

hogyan felhasználók igényeinek eleget tegyenek, bizonyos szempontból a könyvtári és felhasználói elvárások egybeesnek. A könyvtár ugyanakkor sajátos funkciót visel: bizonyos dokumentumokat hozzáférhetővé tesz a felhasználók számára, másrészt meghatározott kritériumok szerint huzamosan tárol sok-sok dokumentumot. E két funkció korántsem esik egybe, s a jövőben a kettő közti különbség csak nőni fog.

A felhasználók egy része ugyan maga is szerző, de mint használóknak, más érdekeik vannak. A szakértő mielőbb tudni kívánja, mi jelent meg a szűkebben vett szakterületén, azonkívül számos érintkező vagy határterületi kérdéskörben is legalább az átlapozás erejéig látni kívánja, hogy "mi újság a nap alatt". E kettős, kurrens tájékoztatáson túl nemegyszer igen fontos számára a régebbi dokumentumok meghatározott köre is. Akármelyik halmazról is van szó, lényeges a gyors hozzáférés garantálása. De emellett a használat legyen minél egyszerűbb, kényelmesebb. Technológiai újításokat is csak akkor fogad el, ha azok ilyen irányban hatnak.

A ma ismert vagy kikísérletezés alatt álló dokumentumtípusok egyike sem képes megfelelni ennyi s ennyire változékony elvárásnak. A megfelelés mértékének elemzése előtt mégis érdemes röviden jellemezni az alternatívákat.

Szinopszis-folyóirat: a legfontosabb (új) mondanó összefoglalása egy-két oldalon.

Miniszédésű folyóirat: az olvashatóság határáig, vagyis a szokásosnál négyeszerre kisebbre csökkent méretű folyóiratok.

Újság formátumú folyóirat (még nem létezik): kisméretű, bulvárlap formátum olcsó papíron, terjedelme a tudományos közlemények számától függ.

Mikroformátumú folyóirat: inkább alkalmas a régebbi évfolyamok tárolására, mint új anyag publikálására.

Elektronikus formában is számos megoldás kínálkozik:

- ▶ az online lekérdező szöveg a képernyőre hívható az adatbázisból;
- ▶ a digitális optikai lemez (CD-ROM vagy egyéb) képernyőn olvasható, vagy ki is írható;
- ▶ digitális szalagok: hasonlóan gazdaságos tárolást biztosítanak, mint a CD-ROM-ok;
- ▶ optikai kártyák: kísérleti szinten könyvek megjelentetésére próbálják ki, de tartalmazhatnak egy-egy folyóiratszámot is.

A fentiek sokféle változatban társíthatók. Az előfizetések által szabályozott kiadás szolgáltatott adatbázisból, mikroformátumból vagy nyomtatott szövegből.

A szinopszis-folyóirat mögött előállítható a teljes szöveget tartalmazó nyomtatott vagy mikrokiadás. A régebbi évfolyamok más hordozón tárolhatók, mint a kurrens megjelenítés.

A felsorolt dokumentumtípusokra a négy érintett szereplő eltérően reagál.

A teljes szöveget nyújtó folyóirat jó a szerzőnek és a felhasználónak (főként kurrens cikkek esetében), de a könyvtárnak gondot okoz (ára és helyigénye miatt).

A szinopszis-folyóiratot a szerző nem kedveli, ugyanakkor feltételezhetően szívesen veszi a felhasználó, s kedvező a könyvtár szemszögéből is.

A miniszédésű folyóirat előnytelen a szerző számára, elfogadható a felhasználónak, és jó a könyvtárnak.

Az újság formátumú – kurrens cikkeket hozó – lapok talán elfogadhatóak a szerző számára, igen előnyösek a felhasználónak, de elfogadhatatlanok a könyvtárnak.

A mikrokiadások (régii anyagra vonatkoztatva) nem örvendeztetik meg a szerzőt (de hajlandó elfogadni, ha a kurrens megjelenés más formában megtörtént), előnytelen a felhasználónak, és ésszerű a könyvtár szemszögéből.

Az online előnytelen a szerzőnek, a felhasználó csak régi anyagnál fogadja el (gyors hozzáférés, de gyenge olvashatóság), elfogadható a könyvtárnak. Hasonló a helyzet a digitális lemezzel és szalaggal is.

A rendelésre történő publikálás: rossz a szerzőnek, jó a felhasználónak (régebbi anyagnál), elfogadható a könyvtárnak. Ha a négy főszereplő felől tekintjük át a folyóirattípusok mezőnyét, az egyes változatok kombinációja ígér elfogadható megoldást.

Külön probléma az árképzés, amely a kombinatív megoldások esetén nemritkán kettős ráfordítást feltételez.

A gazdaságosság ugyancsak kemény tényező. Néhány típus csak nagy példányszám esetén tűnik kifizetődőnek (így pl. az összes nyomtatott forma vagy lemezek). A nagyobb piacszegmens nagyobb profitot ígérhet, ám kérdéses, milyen hosszú távra.

Majd minden típus fő vásárlója a könyvtár, igényét tehát felettébb komolyan kell venni. Kivétel e szempontból az újság formájú folyóirat és az optikai kártya, s talán a miniszédés. Az előbbi kettő az egyedi olvasóhoz-felhasználóhoz szólhat, a miniszédésben, az online hozzáférésben és az igény szerinti publikálásban a könyvtár és az egyéni felhasználó is érdekelt lehet.

További mérlegelendő szempont az adott folyóirat használati gyakorisága. Igen népszerű kiadvány más megoldás(ok)ot igényel, mint a ritkán olvasott, ahogy a kurrens igények kielégítése is eltér(het) a retrospektívékétől.

Bármely típusról is legyen szó, az ár, a költség elsőrendű befolyásoló tényező.

Summázva megállapítható, hogy a jövő meglehetősen bizonytalan. Nem lehet biztosan bekövetkező tendenciákat előre megállapítani.

/LINE, M. B.: The publication and availability of scientific and technical papers: an analysis of requirements and the suitability of different means meeting them. = *Journal of Documentation*, 48. köt. 2. sz. 1992. p. 201–219./

(Sonnevend Péter)